

A B C D E F G H I J K L Ł M N O P R S T U V W X Y Z

Nr

9268

1. Obiekt

KOTŁOWNIA ELEKTROWNI ZAKŁADOWEJ (IV), następnie MAGAZYN

1035/11

PODRĘCZNY, obecnie BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY

2. Czas powstania

przed 1885,
1911–1912, 1924

3. Miejscowość

WAŁBRZYCH

11. Zdjęcia, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja

4. Adres

ul. P. Wysockiego 28
58-304 Wałbrzych

nr hipoteczny nr działki geodezyjnej 208/44

5. Przynależność administracyjna

województwo dolnośląskie

powiat, wałbrzyski

gmina Wałbrzych

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Waldenburg

7. Przynależność administracyjna przed 1 I 1999

województwo wałbrzyskie

gmina Wałbrzych

8. Właściciel i jego adres

Urząd Miasta,
58–300 Wałbrzych, Pl. Magistracki 1

9. Użytkownik i jego adres

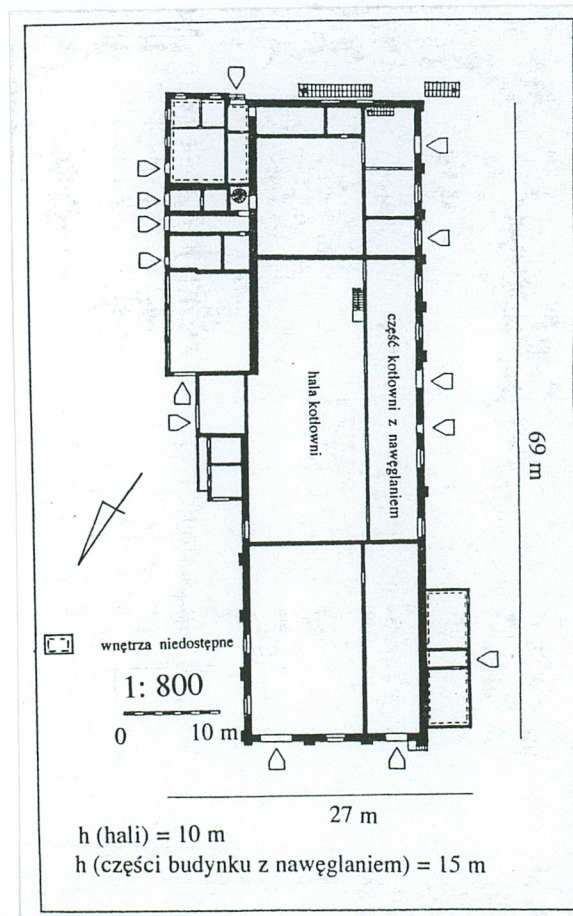
Muzeum w Wałbrzychu,
58–300 Wałbrzych, ul. 1 Maja 9

10. Rejestr zabytków

Nr 356/A/1-19 data 17.09.2004

1.

2.

Historia

Historia kopalni i analiza architektury zabudowy — patrz karta zespołu zakładu górniczego „Julia”.

Starsze kotłownie na terenie wałbrzyskich kopalni i zakładu górniczego „Julia”

Powstające ok. poł. XIX w., w okolicach Wałbrzycha, pierwsze kopalnie głębinowe, miały początkowo kotły parowe (dla poruszania parowego wyciągu kopalnianego) umieszczone w nadszybiach szybów. Świadczy o tym np. nadszybie szybu „*Graf Schweinischen*”, w którego narożach usytuowano wieżowo kształtowane kominy. Niewiele później, bo przed 1860 r. wykształcił się inny układ naziemnej zabudowy kopalni, złożony z nadszybia szybu, budynku maszyny wyciągowej oraz kotłowni produkującej parę dla maszyny parowej poruszającej kołowrót wyciągu. Budynki te były zestawiane ze sobą najczęściej w jednym szeregu. Przykładami takiego rozwiązania mogły być np. zespoły zabudowy szybów „*Wojciech*” (przed 1860), „*Jadwiga*” (ok. 1860) i „*Julia*” (1865–1867). W przypadku tego ostatniego szybu pierwsza kotłownia powstała po 1867 r. i zamykała od zachodu zespół szybu. Co ciekawe kotłownia ta miała formę budynku wieżowego.

W związku ze wzrostem wydobywania i z rozbudową kopalni (pogłębieniem i budową drugiego szybu „*Sobótka*”, 1869–1870, 1876) pojawiła się konieczność wzniesienia kolejnych kotłowni II i III. Zbudowano je blisko obu szybów (i na północny wschód od nich) w latach 1872 i 1882. Ok. 1885 jedna z kotłowni (II), dziś już nie istniejąca była równoległa do łącznika pomiędzy szybami i wysunięta bardziej ku wschodowi. Druga natomiast kotłownia (III, późniejsza montownia) wznosiła się prostopadle do maszynowni szybu „*Sobótka*”. Były to budynki jednokondygnacyjne wzniesione na planie prostokąta produkujące parę technologiczną dla maszyn wyciągowych szybów i dla innych urządzeń na terenie kopalni, wykorzystywanych w cyklu technologicznym.

Czwarta kopalniana kotłownia, temat poniższego opracowania zbudowana została w latach 1911–1912 w celu dostarczenia pary dla nowo zbudowanej zakładowej elektrowni.

Sytuacja

Dawny zespół górniczy „Julia” znajduje się w Wałbrzychu, w dzielnicy Biały Kamień, na północny zachód od Śródmieścia. Zajmuje nieregularny w zarysie i rozległy teren wydzielony od północy ul. P. Wysockiego, od zachodu ul. A. Kochanka, a od wschodu i południa — linią kolejową. (il. 3–5) Obszar ten jest gęsto zabudowany budynkami produkcyjnymi oraz pomocniczymi. Jednym z nich jest kotłownia elektrowni zakładowej, sąsiadująca od północnego wschodu z warsztatem mechanicznym, montownią, od północy z budynkiem siłowni i sprężarki oraz od południa — z siłownią i nadszybiem szybu „*Dampf*”. Działka, na której stoi budynek wydzielona jest z trzech stron drogami wewnętrznymi.

MATERIAŁ, KONSTRUKCJA, TECHNIKA

Ściany

Ściany zewnętrzne głównej części budynku i przybudówek murowane z cegły pełnej, na zaprawie cementowo-wapiennej, dawniej dwustronnie tynkowane. Wzmocnione klamrami spinającymi. Od wnętrza hali północno-wschodni mur obwodowy z widoczną wysoką odsadzką, w górnej części zwężony. Od poziomu odsadzki wyprowadzone regularnie rozłożone murowane filary stanowiące podpory stalowych więzarów. Przy nowym odcinku muru wzniesionego na miejscu ściany wyburzonego, północnego komina funkcje podpór więzarów spełniają stalowe słupy. (il. 29)

Dwie ściany zewnętrzne drugiej kondygnacji budynku (z nawęglaniem) i trzeciej (z samojezdnym wywrotem) murowane z cegły pełnej, z pozostałościami tynku. (il. 1, 9–12, 16) Trzecia ściana, północno-wschodnia wykonana w konstrukcji szkieletowej, stalowej, z wypełnieniem z cegły, także tynkowana. Czwarta ściana, szczytowa, południowo-wschodnia ścięta ze względu na samojezdny wywrot. (il. 25–26)

Południowo-zachodni mur obwodowy wieży zegarowej wzniesiony z cegły, dawniej tynkowany. (il. 12, 22). Trzy natomiast pozostałe ściany wieży o innej konstrukcji. Ich naroża murowane z cegły pełnej, zespolone od góry z belkami z cegły dziurawki. Partie ścian pomiędzy narożami i belkami wypełnione stalową konstrukcją szkieletową z wypełnieniem z cegły, tynkowane. (il. 21) O podobnej konstrukcji szkieletowej także zwieńczenie wieży z zegarem.

Na południowym narożniku kotłowni, na wysokości torowiska samojezdnego wywrotu umieszczona stalowa platforma (rama ze stalowymi dźwigarami i wypełnieniem z wykładki betonowej ?) wysunięta poza lico południowo-wschodniej ściany szczytowej.

<p>14. Kubatura</p> <p>ok. 14 000 m³</p>	<p>15. Powierzchnia użytkowa</p> <p>ok. 2090 m²</p>	<p>16. Przeznaczenie pierwotne</p> <p>kotłownia elektrowni zakładowej</p>	<p>17. Użytkowanie obecne</p> <p>budynek nie użytkowany</p>
<p>18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja</p> <p>Po 1968 r. dokonano następujących wyburzeń: wentylatorni, obu dobudówek przy południowo-zachodnim murze obwodowym kotłowni, dwóch kominów przy północno-wschodnim murze obwodowym budynku oraz trzeciego — usytuowanego przy budynku warsztatu mechanicznego. Wyburzono górne części pieców (na poziomie przyziemia, powyżej rusztów) i zlikwidowano stalowe pomosty pomiędzy halą a częścią budynku z nawęglaniem.</p> <p>Po 1968 r. wzniesiono nowe dobudówki na miejscu dwóch wyburzonych kominów, zbudowano nowe ściany działowe w głównej części budynku oraz w północno-wschodniej przybudówce kotłowni. W latach 1983–1984 wzniesiono ostatnią nową przybudówkę przy południowo-zachodnim murze obwodowym kotłowni. Przebito na nowo, lub poszerzono otwory wejściowe oraz częściowo lub całkowicie zamurowywano niektóre okna. Zlikwidowano część schodów na pomosty.</p> <p>Prace prowadzone były bez dokumentacji projektowej przez ekipy budowlane kopalni.</p> <p>Dokumentacja</p> <p>Inwentaryzacja przyziemia w: Kotłownia 1 i Kotłownia 2 oraz Zmiękczalnia wody. Podkładka budowlana. Inwentaryzacja Kopalni Węgla Kamiennego „Thorez” szyb Julia w Wałbrzychu, K. Rychlicki, Cz. Kozak, Z. Płodowski, „ELEKTROPROJEKT” Biuro projektów przemysłowych urządzeń elektrycznych, Warszawa, Ekspozytura w Szczecinie, Szczecin 1964.</p>		<p>19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcja dachu, wyposażenie i instalacje)</p> <p>Fundamenty — nie badane. Ściany zewnętrzne i wewnętrzne — w stanie złym. W dolnej części zawilgocone, miejscami spękane. Sklepienia i stropy — w stanie złym. Posadzki, podłogi — w stanie złym. Zasypane gruzem i ziemią. Konstrukcja więźby dachowej — w stanie złym. Stalowe więzary skorodowane, drewniane elementy więźby w znacznym stopniu zawilgocone i przegniłe. Pokrycie dachowe — w stanie złym. Widoczne znaczne ubytki pokrycia dachu. Brak rynien i obróbek blacharskich. Wyposażenie — w stanie średnim. Instalacje — nie zachowane.</p>	
		<p>20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie</p> <p>Kotłownia IV jest reprezentatywna dla budownictwa przemysłowego początku XX w. i należy do nielicznych na Śląsku przykładów wielkich, przemysłowych kotłowni. Jest świadectwem kulturowym industrializacji Wałbrzycha, dokonywanej przez XIX stulecie i 1 poł. XX w. Co więcej pozostaje jednym z większych budynków na obszarze kopalni i tworzy wraz z sąsiadującymi budynkami dość jednolity stylistycznie zespół zabudowy. Ma dwie komponowane, stylowe elewacje, z których najciekawszą jest elewacja południowo-zachodnia, cechująca się monumentalizmem ze względu na swą długość, wysokość i regularną kompozycję. Poza tym kotłownia jest przykładem sztuki inżynierskiej pocz. XX w. przejawiającej, dzięki zmianie technologii, w umiejętności zadaszania dużych hal przemysłowych.</p> <p>c.d. załącznik 3</p>	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

Dwa plany kopalni z lat 1885 r. i 1930, ze zbiorów Archiwum map Wałbrzyskich Kopalń Węgla Kamiennego, reprodukcje załączone do: Piątek E., Piątek Z., *Studium historyczno-urbanistyczne kompleksu wydobywczego „Julia”*, Wałbrzych 1995, mps przechowywany w Muzeum Okręgowym w Wałbrzychu.
Karta ewidencyjna zespołu górniczego „Julia”, wykonana w 1999 r. przez D. Nowak-Marcinkiewicz, przechowywane w archiwum Delegatury Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Wałbrzychu.

22. Bibliografia

Dobesz J., *Architektura wałbrzyskiego Zagłębia Węglowego*, Kwartalnik Architektury i Urbanistyki, Warszawa 1984, T. 29, Z.1-2, s. 269-270, 273 (ikonografia do budownictwa kopalni w 2 poł. XIX w).
Gerber M., Gerber P., Piątek E., Piątek Z., *Koncepcja Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu*, Instytut Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Raporty, Wrocław 1996, s. 52.
Gerber P., *Projekt i realizacja Muzeum Przemysłu i Techniki w Wałbrzychu*, Historyczne okręgi przemysłowe w okresie dezindustrializacji. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Wałbrzych 18-20 września 1996, Wrocław 1997, s. 67.

c.d. załącznik 3

23. Źródła ikonograficzne i fotografie (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)

24. Uwagi różne

25. Opracował

tekst

Iwona Rybka-Ceglecka IX.2002

I. Rybka - Ceglecka

plany, rysunki

Iwona Rybka-Ceglecka IX.2002

I. Rybka - Ceglecka

zdjęcia
fotograficzne

Iwona Rybka-Ceglecka IX. 2002

I. Rybka - Ceglecka

miejsce przechowywania negatywów — archiwum autora

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

27. Załączniki

Wkładki do kart ewidencyjnych - 8 szt.

1. Miejscowość, gmina, województwo WAŁBRZYCH miasto, pow. wałbrzyski woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOTŁOWNIA ELEKTROWNI ZAKŁADOWEJ (IV), następnie MAGAZYN PODRĘCZNY, obecnie BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c.d. rubryki 12. Historia
---	---	---

Budowa kotłowni IV

W powstałych ostatnio opracowaniach dotyczących kopalni wzmiankowano budowę kotłowni związanej z funkcjonowaniem zakładowej elektrowni. W studium kopalni z 1995 r. podano daty budowy kotłowni, a w opracowaniu z 1996 r. uznano, że była nią mniejsza kotłownia, umiejscowiona przy łączniku między nadszypkami. Stwierdzono też, że obecna kotłownia IV została wzniesiona dopiero w 1924 r. Informacje te nie wynikały ze znajomości projektów budowlanych, ale z wiedzy o etapach rozbudowy mocy kotłowni. Biorąc jednak pod uwagę stylistyczny charakter kotłowni IV należy wykluczyć możliwość tak późnego jej powstania, skoro zbudowane w latach 1915–1924 na terenie kopalni łaźnia i siłownia II reprezentowały już neoklasycyzm. W budownictwie przemysłowym lat 20. XX w. historyzm w tym ujęciu w jakim przejawiał się w architekturze kotłowni IV byłby już nie do przyjęcia.

Kotłownia IV wzniesiona musiała więc być wzniesiona w latach 1911–1912 i powstała w wyniku rozbudowy starszego budynku wznoszącego się na przeciw nadszypki szybu „Dampf”. Nie widać nawet śladów tej rozbudowy, ani żadnych innych przebudów, tj. wyraźnie zaznaczonych szwów. Sprawia to, że kotłownia IV prezentuje się jak budynek jednorodny, co pozwala przyjąć, że zbudowano ją z przewidywaniem zwiększenia jej mocy.

Wnioskując z planu kopalni z 1885 r., przy budowie kotłowni IV wykorzystano, starszy budynek, którego funkcje nie są znane. W nowej kotłowni zajął on jej południowo-wschodnią część. Został przebudowany wewnątrz i podwyższony, przy czym zachowano zarówno jego obrys oraz przybudówkę i komin.

Nowa kotłownia została zbudowana jako duży budynek złożony z jednoprze-strzennej hali i z drugiej części, węższej, wydłużonej, z szeregiem zbiorników węgla (zwanej później nawęglaniem). Wzniesiono także dwa dodatkowe kominy, w tym jeden największy, wolnostojący obok warsztatów. Kotłownia IV połączona też była z jedną z chłodni kominowych.

Technologia

Pod względem technologicznym kotłownia IV reprezentowała w czasach, w których powstała, jeden z sześciu nowocześniejszych systemów technologicznych i ok. 1913 r. wyróżniała się pod względem nowoczesności technologii na tle innych kotłowni przemysłowych Wałbrzyskiego Zagłębia Węglowego..

W kotłowni IV umieszczono 6 kotłów rurkowych, walczakowych firmy Brosig/Tegel opalanych miałem węglowym i gazem koksowniczym. Przekrój tego typu kotłów opublikowano w: *Festschrift zum XII Allgemeinen Deutschen Bergmannstage...* [patrz — ikonografia] Kotły firmy Brosig/Tegel miały ruchome ruszty systemu Pluto-Stocker, powierzchnię grzewczą 335 m² każdy. Wszystkie wytwarzały przy użyciu ok. 3000 m wody na dobę 48 000 kg pary o ciśnieniu 14 atmosfer. Na ten cel zużywano 110 tys. ton węgla, czyli 13 % jego produkcji. Moc kotłowni zwiększono w znaczący sposób w 1924 r., gdyż para technologiczna potrzebna była m.in. dla nowej siłowni II. Wówczas zamontowano w kotłowni, jak sugeruje to inwentaryzacja budynku z 1964 r., 4 nowe kotły, tak że do czasu zatrzymania kotłowni w latach ok. 1966–1968 znajdowało się w jej hali 10 kotłów zestawionych w 7 zespołach.

Z informacji uzyskanych od lokalnych informatorów i z oglądu obecnego budynku kotłowni wynika, że kotły te wykonano z cegły. Na poziomie przyziemia omurowano je dodatkowo obmurzem z izolacją, licowanym białą cegłą klinkierową i zespolonym ze stalową kratownicą rozdzielającą halę oraz część budynku z nawęglaniem. Dolne natomiast partie kotłów, z rusztem i popielnikiem usytuowano w niskich piwnicach z obejściem na planie litery U. Służyło ono do prowadzenia nawiewu na ruszty kotłów, wybierania żużlu i czyszczenia popielników. W obejściu znajdowało się też torowisko służące do wywozu żużlu.

W sąsiadującej z halą wyższej i węższej części kotłowni IV umieszczono zbiorniki węgla ze zsypami lejowymi do pieców, a powyżej — torowisko samojezdnego elektrycznego wywrotu, transportującego węgiel do zbiorników węgla. (il. 1, 7). Ważną rolę w cyklu technologicznym pełniły też umieszczone w przybudówkach pompownia i wentylatornia. (il. 6) Przy kotłowni istniała jeszcze oczyszczalnia, później używana jako zmiękczalnia wody.

Architektura kotłowni

Opisana powyżej technologia miała wpływ na danie kotłowni IV charakterystycznej bryły złożonej z hali krytej dachem pulpitowym oraz z węższej i wyższej części osłoniętej dachem dwuspadowym. (il. 1)

Tak wyglądające kotłownie przemysłowe budowano na początku XX w. oraz jeszcze w latach 20. tego stulecia, o czym świadczą przykłady kotłowni elektrowni Lauchhammer w Saksonii (1910–1912), czy też kotłowni w fabryce aparatury pomiarowej PAFAL w Świdnicy (1927). Tak więc kotłownię IV w zakładzie górniczym „Julia” reprezentowała standartowe budownictwo przemysłowe 1 poł. XX w. Nie wiadomo, czy kotłownia IV została zaprojektowana przez architektów zatrudnionych w firmie Tegel/Brosig, czy też działających poza nią. O przedsiębiorstwie tym czynnym na początku XX w. nie ma niestety żadnych szczegółowych informacji, ale wiadomo, że firmy zajmujące się przemysłowymi technologiami mogły skupiać się jedynie na produkcji urządzeń lub też oferowały gotowe, kompleksowe projekty dotyczące zarówno budynków, jak i ich wyposażenia.

Kotłownia IV otrzymała stylowy i komponowany wystrój elewacji, zrealizowany w stylu historyzmu łączonym z postsecesją. Niektóre partie budynku zbudowano także w duchu funkcjonalizmu. (il. 1, 9, 11–13, 16, 22).

Historyzm rzutujący na ujęcie najważniejszych i wyeksponowanych, komponowanych elewacji, frontowej, szczytowej północno-zachodniej, południowo-zachodniej oraz północnej części elewacji północno-wschodniej wyraził się poprzez styl arkadowy (*Rundbogenstil*) szkoły berlińskiej, łączący nowożytne schematy artykulacji (lizeny) z obiegowym detałem neoromańskim (fryz arkadowy, okna o łuku pełnym, charakterystyczne, wąskie gzymsy nadokienne z konsolami). (il. 8, 10, 11–16). Styl ten odwoływał się jeszcze do budownictwa z 3 ćw. XIX w., ale nie był na tle śląskiej architektury przemysłowej pierwszych dziesięcioleci XX w. zbyt późny. Należał wręcz do neostylów najczęściej wówczas stosowanych. Z kolei do nowszych tendencji stylistycznych z pierwszych dziesięcioleci XX w. — postsecesji odnosiła się wieża zegarowa, a do funkcjonalizmu — mur obwodowy części nawęglania. (il. 18, 21–22). Tym samym budynek nie był jednorodny stylistycznie i oddawał wielość stylów w budownictwie przemysłowym lat ok. 1900–1915. W architekturze kotłowni przejawiał się też praktycyzm przejawiający się w pozbawieniu komponowanego wystroju części elewacji północno-wschodniej oraz drugiej elewacji szczytowej, zwróconej ku nadszybiu szybu „Dampf”. Były one bowiem mało widoczne i należały do starszego budynku sprzed 1885 r. (il. 25)

Kotłownia IV charakteryzowała się dużą skalą, co rzutowało na konieczność przekrycia hali z kotłami stalowo-drewnianą więźbą dachową o dużej rozpiętości, reprezentującą typ przemysłowych zadaszeń stosowany od lat 70. XIX w.

Tym samym budynek kotłowni IV nie był jednorodny stylistycznie i oddawał

wielość stylów w budownictwie przemysłowym lat ok. 1900–1915. Dzięki temu nawiązywał stylistycznie do sąsiednich budynków kopalnianych wznoszonych w latach 1867–1911 r., to jest nadszybiu szybów „Sobótka”, „Julia” i „Dampf”, budynków maszyn wyciągowych, kotłowni V oraz siłowni I. Wraz z nimi kotłownia IV stanowi jednolitą stylistycznie część zespołu kopalni.

W różnym czasie powstały też przybudówki kotłowni. Najstarszą była półtorakondygnacyjowa przybudówka (częściowo o funkcji biurowej), usytuowana przy wschodnim narożniku kotłowni, powstała przed 1885 r. Jej elewacje utrzymano w stylu uproszczonego neoklasycyzmu, a w korytarzu umieszczono stylowe, kręcone, żeliwne schody ze stopniami odlewanych według standartowej formy. Podstopnia schodów ozdobione zostały ażurowym, neogotyckim ornamentem w formie czworoliści. (il. 34) Schody takie wykonywane w śląskich odlewniach były typowe dla budownictwa przemysłowego końca XIX w. Przybudówkę tę rozbudowano w okresie międzywojennym. W tym też czasie dostawiono do południowego komina (od północy) spawalnię utrzymaną w stylu uproszczonego modernizmu. Zbudowano również nie istniejącą dziś pompownię oraz częściowo zagłębioną w ziemi wentylatornię.

Kotłownia funkcjonowała do ok. 1968 r., do czasu podłączenia kopalni do państwowej sieci energetycznej. Została zamknięta i utraciła swoje funkcje. Rozmontowano urządzenia i rozebrano piece. Kominy wyburzono po 1976 r. Kotłownię próbowano adaptować na magazyn, ale z czasem odstąpiono od tego pomysłu. Także i dziś dawna kotłownia nie jest użytkowana.

1. Miejscowość, gmina, województwo WAŁBRZYCH miasto, pow. wałbrzyski woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOTŁOWNIA ELEKTROWNI ZAKŁADOWEJ (IV), następnie MAGAZYN PODRĘCZNY, obecnie BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c.d. rubryki 13. Opis
---	---	---

c.d. rubryki 13. Opis, ściany

Platforma połączona z nie obudowanym odcinkiem objazdu wozów. (il. 23, 25–27) Na platformie posadowiona nadbudówka o konstrukcji szkieletowej, z wypełnieniem z cegły, nie tynkowana. (il. 11, 23–24, 26)

Ściany wewnętrzne głównego budynku wtórne, w większości nie doprowadzone do poziomu dachu, murowane z cegły, z bloczków betonowych i miejscami z twardej cegły szybowej, nie tynkowane. (il. 30) Nad niektórymi ścianami stalowa siatka doprowadzona do więźby dachowej. Na styku hali (z kotłami) i części zwanej nawęglaniem istnieją pozostałości stalowej nitowanej kratownicy złożonej ze słupów (dwuteowników) i kątowników (rygli i mieczy), stanowiącej podporę górnego pomostu roboczego oraz szeregu podwieszonych zbiorników. (il. 30–31) Stalowa konstrukcja nośna utrzymująca zbiorniki na węgiel usztywniona poprzez więźbę dachową nad halą kotłowni (il. 32) Zbiorniki na węgiel o konstrukcji szkieletowej z wypełnieniem z żelbetonu. (il. 30–32) W przybudówkach ściany działowe, murowane z cegły (stare tynkowane, nowe bez tynku). Niekiedy wtórne przepierzenia i odcinki prowizorycznych ścian wewnętrznych i zewnętrznych wykonane z blachy. Wystrój elewacji zrealizowany w tynku, a gzyms wieży zegarowej — z desek. Deskami osłonięte też skraje połaci dachowych nad szczytowymi elewacjami hali (z krańcami płatwi).

Sklepienia i stropy

Piwnice-kanaly (wentylacyjne i żuźlowe) nakryte stropami masywnymi. Stropy podparte stalowymi słupami, wykonanymi ze stalowych dźwigarów ułożonych równolegle lub tworzących kratownicę i obetonowanych. Wypełnienie stropów z żelbetonowych płyt. (il. 28). Nad halą kotłowni otwarta więźba dachowa. (il. 33) Otwarta więźba również nad torowiskiem samojezdnego wywrotu w partii nawęglania. Nad nową, dwudzielną wewnętrzną lokalnością przy południowo-wschodniej, szczytowej ścianie kotłowni wtórny, strop masywny, powstały z wylania betonu na stary stalowy pomost. Nad dwiema sąsiednimi lokalnościami — drewniane stropodach, od spodu odeskowany oraz strop masywny wykonany z belek stalowych oraz betonowych wykładek (betonitów). Niedostępne wnętrza przyziemia półtorakondygnacyjnej przybudówki nakryte zapewne drewnianymi stropami z sufitymi, a wnętrza piętra — stropodachem

(?). Wnętrza nowych przybudówek oraz spawalni osłonięte różnymi stropodachami, w tym betonowymi.

Więźba dachowa i pokrycie dachowe

Więźba dachowa nad rozległą halą kotłowni otwarta, ze stalowymi więzarami kratowymi w formie częściowo załamane trójkąta prostokątnego. (il. 29, 31, 33) Wężary zespolone ze stalową kratownicą na styku hali i części budynku z nawęglaniem. Od drugiej strony wężary oparte na koronie północno-wschodniego muru obwodowego hali i znajdujących się przy nich murowanych filarach i stalowych słupach. W płaszczyźnie połaci dachu wężary usztywnione stalowymi, krzyżującymi się ściągami. Płatwie więźby dachowej drewniane. W połaci dachu hali stalowe, czteropołaciowe świetliki oraz prostopadłe do nich drewniane wywietrzniki ze szczelinami wentylacyjnymi w dłuższych ścianach. Wywietrzniki nakryte odrębnymi dachami dwuspadowymi. Nad węższą częścią budynku (z nawęglaniem) więźba dachowa również otwarta, ale drewniana, krokwiowa. Ponad dwuczłonową nadbudówką na południowym narożniku kotłowni więźba dachowa stalowa, ze stalowymi płatwiami. Nad przybudówkami dachy krokwiowe, drewniane.

Dachy o wysuniętych okapach kryte papą na odeskowaniu, blachą falistą oraz blachą.

Posadzki, podłogi

Posadzki, ceramiczne, cementowe, betonowe, obecnie w większości zasypane gruzem i ziemią. W niedostępnych wnętrzach piętra przybudówki zapewne podłogi drewniane.

Schody

Schody zewnętrzne do kanałów wentylacyjnych i żuźlowych w sąsiedztwie kotłowni metalowe, współczesne, jednobiegowe. Schody zewnętrzne, stalowe, drabiniaste, powrotne, wysokie — do nadbudowy na południowym narożniku kotłowni, związanej z samojezdnym wywrotem.

Schody wewnętrzne na pomosty, stalowe, drabiniaste. W grubości muru, w niektórych otworach wejściowych schody wyrównawcze, a w półtorakondygnacyjnej przybudówce — stylowe, metalowe, kręcone, żeliwne, ze stopniami z ażurowym, neogotyckim ornamentem w formie czworoliści. (il. 34)

Otwory

Węgry i nadproża okien oraz otworów wejściowych murowane. Węgry starszych otworów wejściowych wzmocnione stalowymi kątownikami. Nadproża nowych otworów wykonane ze stalowych dźwigarów. W oknach ślusarka. Okna pojedyncze typu przemysłowego, o podziale kwaterowym. W dużych otworach wejściowych metalowe, dwuskrzydłowe wrota. W niektórych otworach wejściowych drzwi współczesne, standartowe. Większość otworów wejściowych pozbawiona zamknięć.

RZUT

Budynek założony na planie wydłużonego prostokąta, początkowo jednoprzestrzenny przedzielony asymetrycznie tylko stalową kratownicą pomiędzy halą (z kotłami) a częścią budynku z nawęglaniem. (il. 7) Budynek współcześnie wtórnie podzielony, obecnie zasadniczo dwutraktowy. Półtorakondygnacyjowa przybudówka (przy północno-wschodniej elewacji kotłowni) ze skrajnymi korytarzami i wtórnie podzielonym, jednoprzestrzennym wnętrzem. Na miejscu wyburzonego południowego komina niewielka dobudówka, dwutraktowa, ze skrajnym korytarzem, z którą sąsiaduje jednoprzestrzenna spawalnica. Na miejscu wyburzonego północnego komina nowa dobudówka połączona z dwiema innymi lokalnościami. Natomiast przy południowo-zachodniej elewacji kotłowni nowa trójdzielna przybudówka ze środkowym korytarzem.

BRYŁA

Kotłownia częściowo podpiwniczona. Hala z kotłami parowymi zajmująca całą wysokość budynku, jednokondygnacyjowa. Sąsiednia część kotłowni zwana nawęglaniem trzykondygnacyjowa, (z drugą kondygnacją ze zbiornikami węgla i trzecią — z samojezdnym wywrotem). W bryle budynku widoczne obie części kotłowni, niższa hala nakryta dachem pulpitowym oraz znacznie podwyższona, węższa część nawęglania, zwieńczona trójkątym szczytem nad elewacją północno-zachodnią. (il. 1) Część nawęglania nakryta spłaszczonym, dwuspadowym dachem, przedzielonym na dwie części asymetrycznie usytuowaną jednokondygnacyjową wieżą zegarową ze spłaszczonym dachem namiotowym. (il. 11–12, 21–22) Wieża zwieńczona węższą nadbudową z zegarem i nakryta cztero-połaciowym dachem o łamanych połaciach. Na południowym narożniku części nawęglania umieszczona poprzecznie do osi budynku jednokondygnacyjowa, niewielka, dwuczłonowa nadbudowa (związana z samojezdnym wywrotem), złożona z części jedno- i dwukondygnacyjowej, nakrytych odrębnymi dachami dwuspadowymi. (il. 11, 23–24, 26) Nad półtorakondygnacyjową przybudówką dach dwuspadowy, a nad jednokondygnacyjowymi przybudówkami zróżnicowane dachy pulpitowe. Okapy niektórych dachów oparte na drewnianych wspornikach.

kach.

ELEWACJE

Główny budynek

Elewacja frontowa, szczytowa, północno-zachodnia, kryjąca halę oraz wyższą część budynku z nawęglaniem. Elewacja hali zwieńczona szczytem o zarysie trójkąta prostokątnego, dwuosiowa z dużymi oknami o łuku pełnym, podzielona lizenami i zwieńczona fryzem arkadowym. (il. 1, 8–9) W przyziemiu, w lewej skrajnej osi duży, prostokątny otwór wejściowy. Zachowane pozostałości tynku i obramień okiennych, takich jak w elewacji południowo-zachodniej. Skraj połaci dachowej częściowo osłonięty deską.

Elewacja wyższej części budynku (z nawęglaniem) wąska, jednoosiowa, z oknem jak w elewacji hali, zwieńczona trójkątnym, spłaszczonym szczytem. (il. 1, 9–10) W osi wypruty wtórnie nowy, prostokątny otwór wejściowy. W szczycie para okien zamkniętych łukiem półkolistym. W partii przyziemia elewacja rozczłonkowana podziałem ramowym (z pasowym gzymsem), a wyżej — narożnymi lizenami przechodzącymi w szerokie obramienie szczytu zwieńczonego uproszczonym gzymsem. Poniżej podstawy szczytu lizeny przerwane przez gzyms podokienny szczytowych okien, poniżej którego umieszczony fryz arkadowy. W tej części elewacji tynki lepiej zachowane, podobnie jak obramienie okna, takie jak w elewacji hali. Okna szczytu bez obramień.

Elewacja południowo-zachodnia części budynku z nawęglaniem, wydłużona, w przyziemiu jedenastoosiowa. (il. 1, 10–11) W osiach drugiej, szóstej i jedenastej (licząc od północy) — otwory wejściowe zamknięte łukami półkolistymi. Powyżej okulusy. (il. 13) Okna przyziemia o łuku pełnym. Elewacja w partii przyziemia jeszcze z zachowanym tynkiem, rozczłonkowana lizenami rozdzielającymi osie, zwieńczona profilowanym gzymsem. Łuki otworów ujęte tynkową opaską w formie klinów, obwiedziona profilowanym, wąskim gzymsem nadokiennym opartym na konsolach. Okulusy w podobnych opaskach, z profilowanym obramieniem. (il. 14–15) Górne kondygnacje elewacji już pozbawione tynku. (il. 11) Druga kondygnacja zasadniczo bez otworów, rozczłonkowana lizenami łączącymi się z fryzem arkadowym. (il. 12–13, 16) Szersze, rzadziej rozstawione lizeny usytuowane ponad lizenami w przyziemiu. Rozstaw lizen w partii drugiej kondygnacji elewacji poszerzony poniżej wieży zegarowej. Tu też wypruty w ścianie kolisty okulus z pozostałościami tynkowego obramienia. Nad drugą kondygnacją elewacji attyka kryjąca kondygnację trzecią. Przepruta ośmioma małymi oknami o łuku półkolistym, umieszczonymi ponad lizenami i w niektórych osiach okiennych. Attyka osłonięta wysuniętym okapem dachu.

1. Miejscowość, gmina, województwo WAŁBRZYCH miast, pow. wałbrzyski woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOTŁOWNIA ELEKTROWNI ZAKŁADOWEJ (IV), następnie MAGAZYN PODRĘCZNY, obecnie BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c.d. rubryki 13. Opis, rubryki 20. Postulaty konserwatorskie, rubryki 22. Bibliografia
--	---	---

c.d. rubryki 13. Opis, elewacja południowo-zachodnia

Z górną częścią elewacji zespolona kompozycyjnie południowo-zachodnia elewacja wieży zegarowej, przepruta trzema oknami o łuku pełnym, ujęta narożnymi lizenami i fryzem arkadowym, zwieńczona prostym gzymsem z desek. (il. 22) Na spłaszczonym, namiotowym dachu wieży umieszczone jej zwieńczenie z elewacjami przeprutymi kolistymi okulusami zawierającymi dawniej tarce zegarowe.

Elewacje hali kotłowni i części budynku z nawęglaniem oraz wywrotem, północno-wschodnie. Elewacja hali częściowo zasłonięta przez przybudówki. (il. 17–18) Północna, widoczna partia elewacji czteroosiowa, z oknami jak w pozostałych elewacjach, rozczłonkowana lizenami łączącymi się z fryzem arkadowym. Arkadki fryzu wsparte na konsolach o profilowaniu wykonanym w tynku. (il. 19–20) Elewacja osłonięta wysuniętym okapem dachu. W niewielkim stopniu zachowane tynki oraz pozostałości tynkowego wystroju elewacji. Elewacja wyższej części budynku (z nawęglaniem i samojezdnym wywrotem) o prostej konstrukcji szkieletowej, tynkowana. (il. 18) Podobnie prezentują się trzy elewacje wieży zegarowej.

Druga elewacja szczytowa, tylna, południowo-wschodnia kryjąca halę oraz wyższą część budynku (z nawęglaniem) zwrócona ku nadszypi szybu „Dampf”. Zachowane pozostałości tynku. Elewacja zwieńczona szczytem o zarysie trójkąta prostokątnego, ściętego pod nadbudówką samojezdnego wywrotu. Otwory rozmieszczone mijankowo. W przyziemiu skrajnie usytuowany zamurowany otwór wejściowy, dwa ślepe okna o łuku półkolistym oraz prostokątny otwór. W drugiej kondygnacji trzy okna zamknięte półkoliście, w tym prawe, skrajne zamurowane. Pod oknami drugiej kondygnacji profilowany gzyms podokienny. Posadowiona w trzeciej kondygnacji dwuczłonowa nadbudowa związana z samojezdnym wywrotem, dostępna poprzez stalowe schody powrotne umieszczone równolegle przy elewacji kotłowni. Elewacje nadbudówki o konstrukcji szkieletowej, nie tynkowane, przeprute pojedynczymi otworami (il. 25). Tynki elewacji zniszczone. Do elewacji przymocowane elementy nośne konstrukcji pomostów roboczych.

Przybudówki

Dwie elewacje półtorakondygnacyjnej przybudówki przy wschodnim narożniku głównego budynku, południowo-wschodnia i północno-wschodnia dwu- i czteroosiowa, z otworami okiennymi i wejściowymi o łukach odcinkowych, z prostym gzymsem podokiennym pod oknami półpiętra. Elewacje osłonięte wysuniętymi okapami dachu. Otwory bez obramień. Elewacja w stylu bardzo uproszczonego neoklasycyzmu.

Północno-wschodnia elewacja spawalni trójosiowa z dużymi, prostokątnymi oknami, a północno-zachodnia elewacja przybudówki widoczna częściowo. W niej prostokątny otwór wejściowy. Elewacje w stylu bardzo uproszczonego modernizmu. Elewacje nadbudówki na głównym budynku (związanej z samojezdnym wywrotem) o uproszczonej konstrukcji szkieletowej, charakterystyczne dla budownictwa przemysłowego przełomu XIX i XX w. Elewacje współczesnych przybudówek bezstylowe.

WNĘTRZA

Bezstylowe

WYPOSAŻENIE

W części budynku (z nawęglaniem) zachowane tylko zbiorniki na węgiel.

INSTALACJE

Nie zachowane

c.d. rubryki 20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie

W związku z tym kotłownia IV powinna być objęta wpisem do rejestru zabytków, dotyczącym całego obszaru dawnego zakładu górniczego „Julia”, a ochronie konserwatorskiej podlegałyby bryła budynku, stylowy wystrój elewacji, stylowe, żeliwne, kręcone schody oraz pozostałości wyposażenia.

Zgodnie z opracowaną w 1996 r. koncepcją wałbrzyskiego Muzeum Przemysłu i Techniki kotłownia elektrowni zakładowej znalazłaby się w centralnej, ekspozycyjnej części muzeum. Ze względu jednak na brak technicznego wyposażenia nie byłaby obiektem o znaczeniu poznawczym. Dlatego też przyjęto dla niej inne funkcje, rekreacyjno-rozrywkowe, m.in. sali koncertowej. (patrz — wkładka do karty zespołu górniczego „Julia”) Projekt ten spełnia ogólnie wymogi ochrony konserwatorskiej.

Adaptując wnętrze kotłowni do nowych funkcji warto wyeksponować niektóre zastosowane w nim konstrukcyjne rozwiązania budowlane jak np. otwartą więźbę dachową hali i technologiczne — zbiorniki węgla i nadbudowę z torowiskiem samojezdnego wywrotu. To są walory poznawcze budynku, jako typowej, przemysłowej kotłowni z pocz. XX w.

Obecnie ze względu na znaczne zniszczenie budynku konieczne jest jak najszybsze jego zabezpieczenie, i później — wykonanie remontu kapitalnego. W ramach tego remontu należy przeprowadzić następujące prace: osuszyć mury, wyremontować więźbę dachową, posadzki, i wypełnić otwory. Elewacje należy ponownie otynkować i zrekonstruować ich wystrój według zachowanych relikwów. Przy montowaniu nowych okien zaleca się zastosowanie okiennej ślusarki lub stolarki. Dopuszczalne jest też użycie plastikowych okien. Podziały nowych okien powinny nawiązywać do podziałów istniejących wypełnień otworów. Ze względu też na specyfikę historycznego budownictwa przemysłowego pokrycie dachu należałoby wykonać z papy.

c.d. rubryki 22. Bibliografia

Festschrift zum XII Allgemeinen Deutschen Bergmannstage in Breslau 1913, Die Bergbau im Osten, Breslau 1913, Bd. III, s. 179–183.

Heys J. W., *Deutschlands Elektrizitätswirtschaft*, Dresden 1931, s. 197–198, il. na s. 199.

Piątek E., Piątek Z., *Studium historyczno-urbanistyczne kompleksu wydobywczego „Julia”*, Wałbrzych 1995, s. 52–53, 55, 78, 82, mps przechowywany w Muzeum Okręgowym w Wałbrzychu.

1. Miejscowość, gmina, województwo WAŁBRZYCH miasto, pow. wałbrzyski woj. dolnośląskie	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) KOTŁOWNIA ELEKTROWNI ZAKŁADOWEJ (IV), następnie MAGAZYN PODRĘCZNY, obecnie BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) Spis ilustracji
---	---	---

SPIS ILUSTRACJI

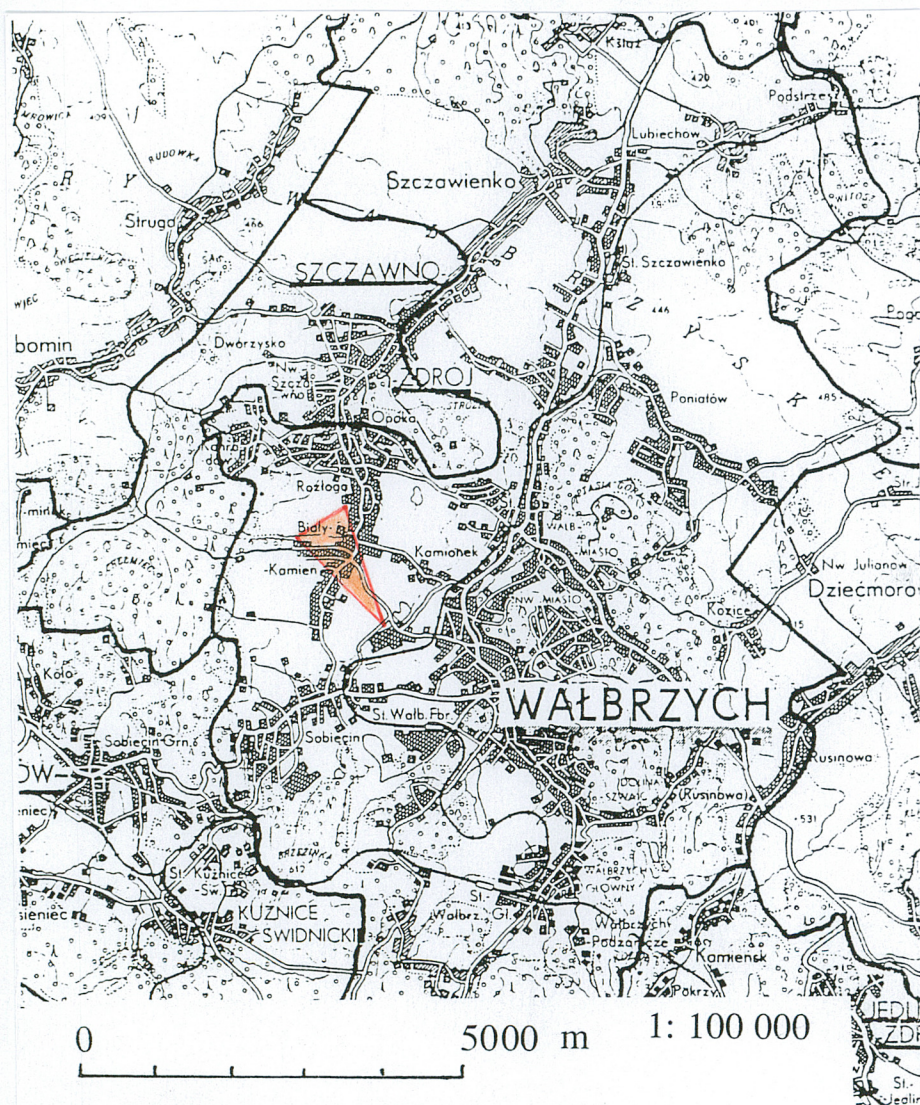
1. Kotłownia elektrowni zakładowej, widok od zachodu.
2. Rzut poziomy kotłowni elektrowni zakładowej, rysunek wykonany na bazie rysunku inwentaryzacyjnego z 1964 r.
3. Plan orientacyjny I, reprodukcja fragmentu mapy w skali 1 : 100 000.
4. Plan orientacyjny II, reprodukcja fragmentu mapy w skali 1 : 10 000.
5. Plan sytuacyjny, reprodukcja rysunku w skali 1 : 2000
6. Rozkład kominów kotłowni elektrowni zakładowej, reprodukcja rysunku w skali 1: 1000.
7. Rzut poziomy kotłowni elektrowni zakładowej, rysunek wykonany na bazie rysunku inwentaryzacyjnego z 1964 r.
8. Kotłownia elektrowni zakładowej, fragment północno-zachodniej elewacji hali kotłowni
9. Kotłownia elektrowni zakładowej, fragment północno-zachodniej elewacji hali kotłowni oraz części budynku z nawęglaniem i wywrotem.
10. Kotłownia elektrowni zakładowej, część budynku z nawęglaniem i wywrotem, szczyt elewacji frontowej oraz bocznej, południowo-zachodniej, widok od zachodu.
11. Kotłownia elektrowni zakładowej, widok od południa.
12. Kotłownia elektrowni zakładowej, fragment elewacji południowo-zachodniej, widok od południa.
13. Kotłownia elektrowni zakładowej, fragment przyziemia elewacji południowo-zachodniej.
14. Kotłownia elektrowni zakładowej, fragment obramienia okna w przyziemiu elewacji południowo-zachodniej.
15. Kotłownia elektrowni zakładowej, otwór wejściowy i okulus w przyziemiu elewacji południowo-zachodniej.
16. Kotłownia elektrowni zakładowej, fragment elewacji południowo-zachodniej, w partii drugiej i trzeciej kondygnacji.
17. Kotłownia elektrowni zakładowej, widok od północy.
18. Kotłownia elektrowni zakładowej, widok od północnego wschodu.
19. Kotłownia elektrowni zakładowej, fragment elewacji północno-wschodniej z pozostałościami artykulacji.
20. Kotłownia elektrowni zakładowej, fragment elewacji północno-wschodniej z pozostałościami artykulacji i obramienia okiennego.
21. Kotłownia elektrowni zakładowej, wieża zegarowa, widok od północy.
22. Kotłownia elektrowni zakładowej, wieża zegarowa, widok od południa.
23. Kotłownia elektrowni zakładowej, związana z samojezdnym wywrotem nadbudówka nad południowym narożnikiem budynku, widok od południowego zachodu.
24. Kotłownia elektrowni zakładowej, związana z samojezdnym wywrotem nadbudówka nad południowym narożnikiem budynku, widok od południowego zachodu.
25. Kotłownia elektrowni zakładowej, fragment elewacji tylnej, południowo-wschodniej, od strony nadszybia szybu „Dampf”.
26. Kotłownia elektrowni zakładowej, związana z samojezdnym wywrotem nadbudówka nad południowym narożnikiem budynku, widok od południowego wschodu.
27. Kotłownia elektrowni zakładowej, konstrukcja torowiska kolejki związanej z samojezdnym wywrotem, widok od południowego zachodu.
28. Kotłownia elektrowni zakładowej, fragment piwnic pod częścią budynku z nawęglaniem, widok ku południowemu wschodowi.
29. Kotłownia elektrowni zakładowej, hala, widok ku północy.
30. Kotłownia elektrowni zakładowej, hala, widok ku zachodowi.
31. Kotłownia elektrowni zakładowej, widok z hali ku części budynku z nawęglaniem (ze zbiornikami węgla), widok ku południowemu zachodowi.
32. Kotłownia elektrowni zakładowej, część budynku z nawęglaniem (ze zbiornikami węgla), widok ku północnemu zachodowi.
33. Kotłownia elektrowni zakładowej, więźba dachowa hali widok ku północnemu zachodowi.
34. Kotłownia elektrowni zakładowej, żeliwne schody w przybudówce.

1. Miejscowość, gmina, województwo
W A Ł B R Z Y C H
miasto, pow. Wałbrzych
woj. dolnośląskie

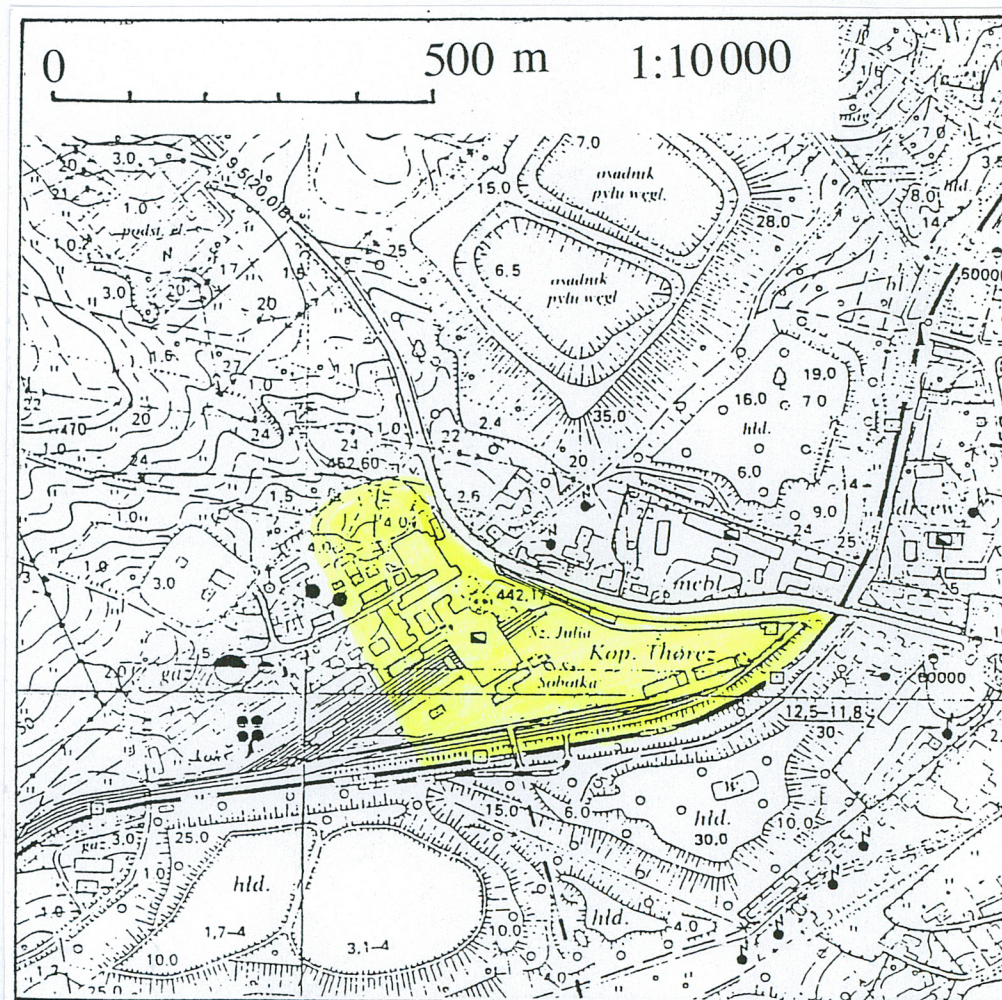
2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
KOTŁOWNIA ELEKTROWNI ZAKŁADOWEJ (IV),
następnie MAGAZYN PODRĘCZNY,
obecnie BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

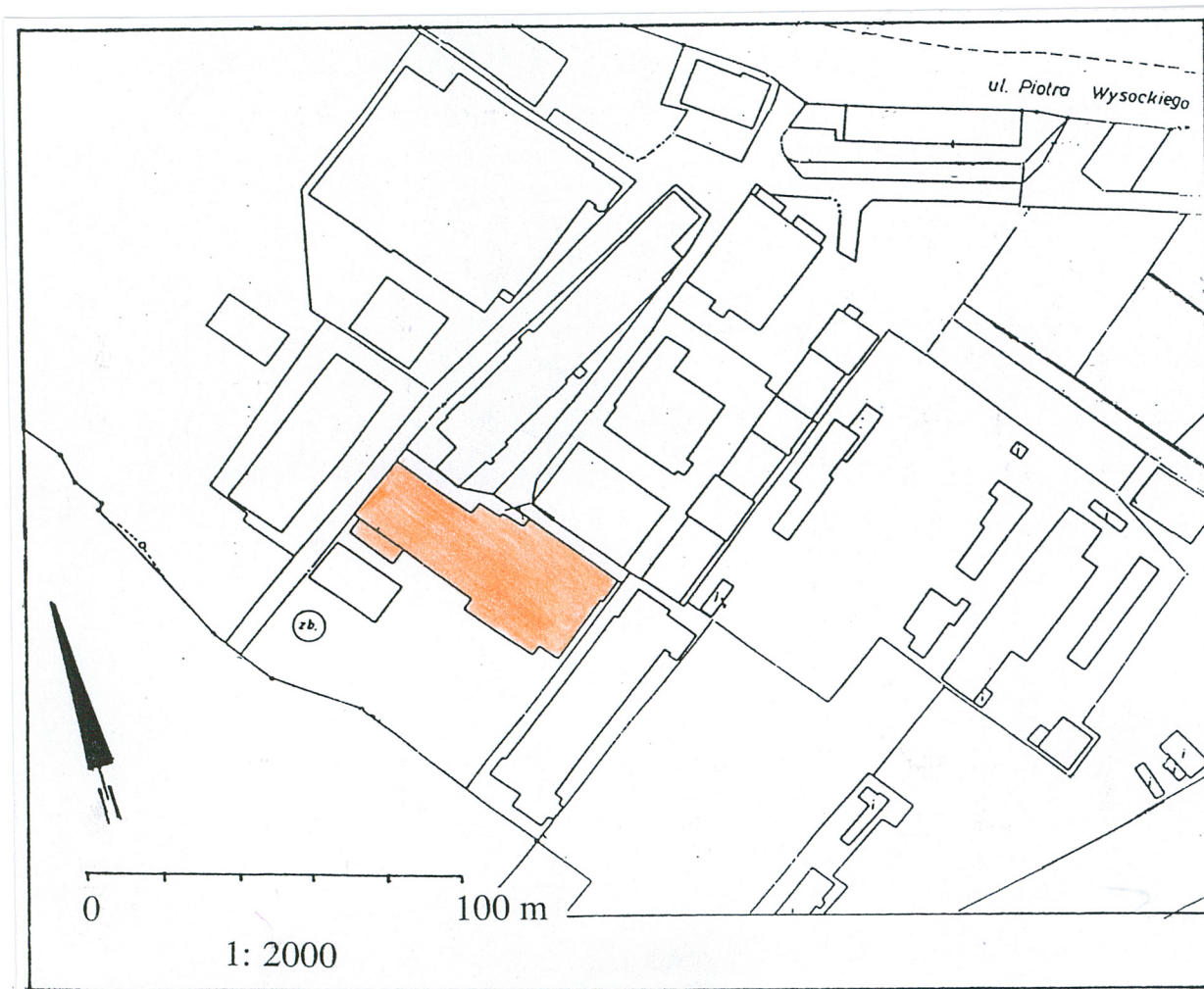
Ilustracje.

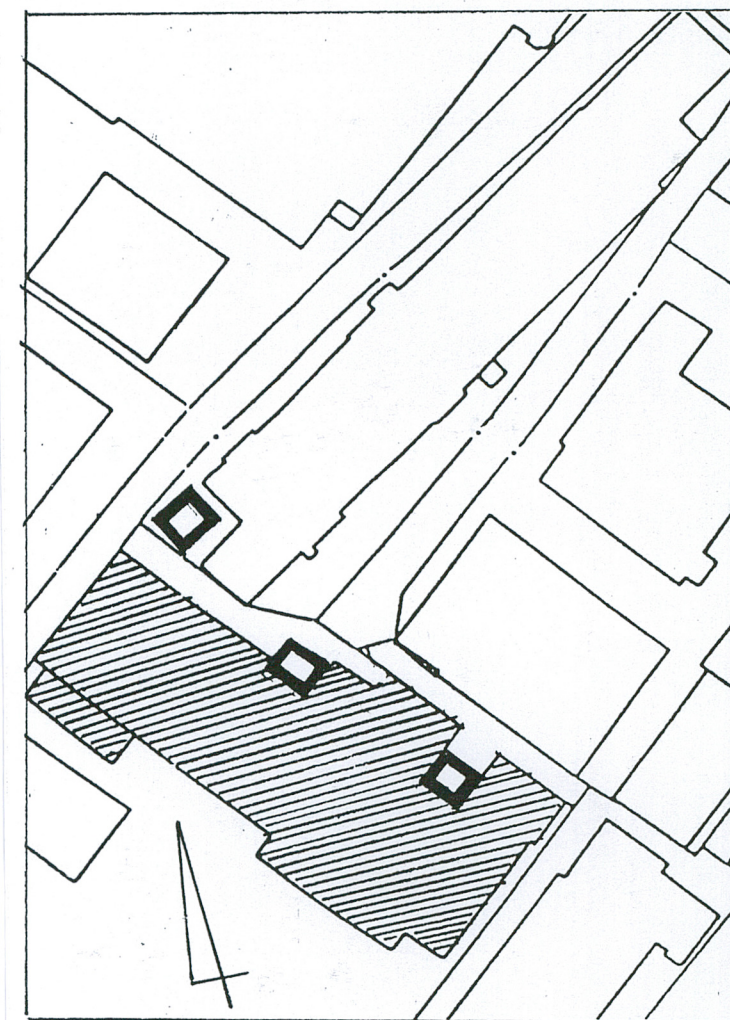
3. Plan orientacyjny I, reprodukcja fragmentu mapy w skali 1 : 100 000.

4. Plan orientacyjny II, reprodukcja fragmentu mapy w skali 1 : 10 000.

5. Plan sytuacyjny, reprodukcja rysunku w skali 1 : 2000

6.

0 50 m

1: 1000

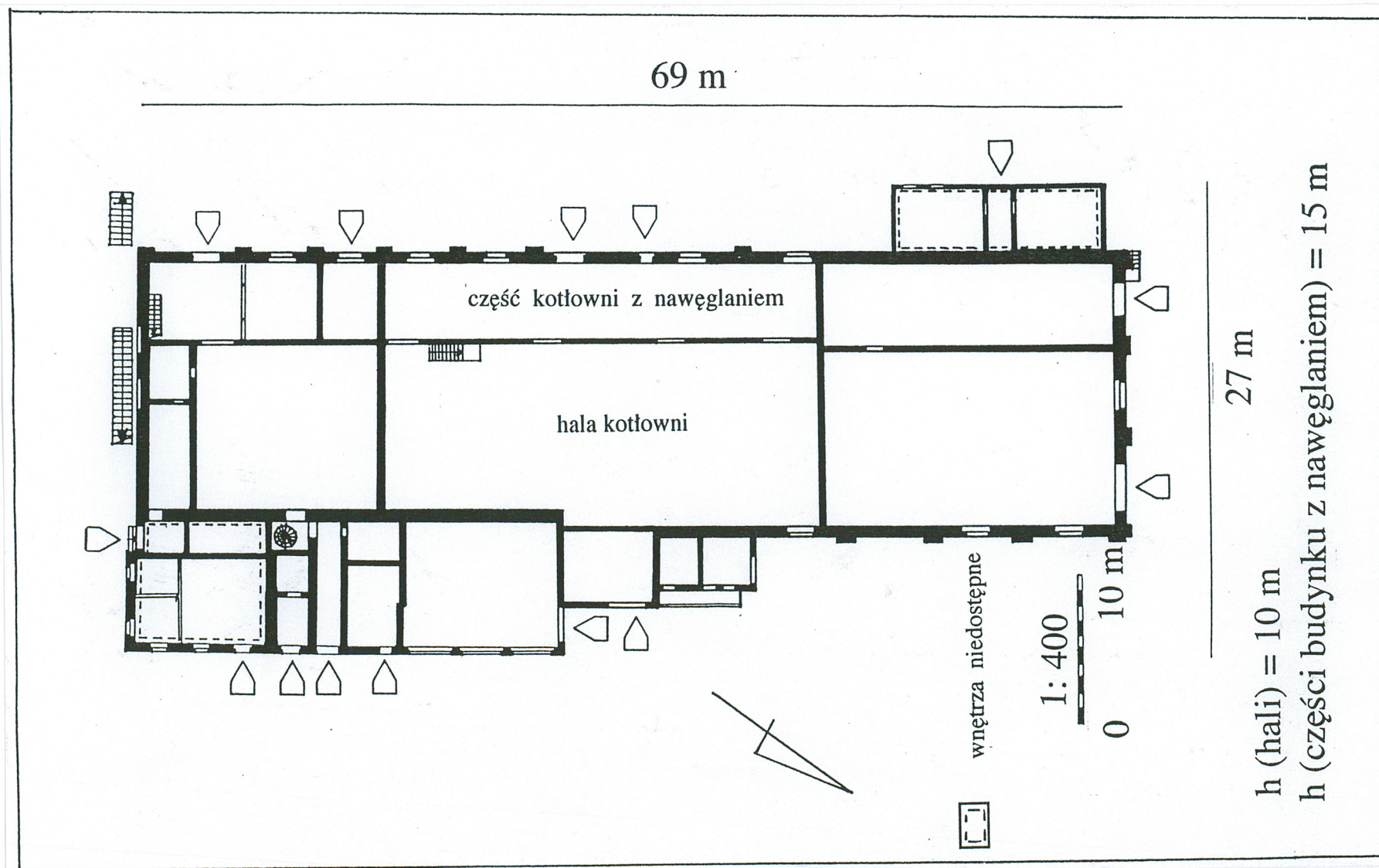
6. Rozkład kominów kotłowni elektrowni zakładowej

1. Miejscowość, gmina, województwo
W A Ł B R Z Y C H
miasto, pow. Wałbrzych
woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
KOTŁOWNIA ELEKTROWNI ZAKŁADOWEJ (IV),
następnie MAGAZYN PODRĘCZNY,
obecnie BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
Ilustracje.

7.

7. Rzut poziomy kotłowni elektrowni zakładowej, rysunek wykonany na bazie rysunku inwentaryzacyjnego z 1964 r.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

1. Miejscowość, gmina, województwo
W A Ł B R Z Y C H
miasto, pow. Wałbrzych
woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
KOTŁOWNIA ELEKTROWNI ZAKŁADOWEJ (IV),
następnie MAGAZYN PODRĘCZNY,
obecnie BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Ilustracje.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

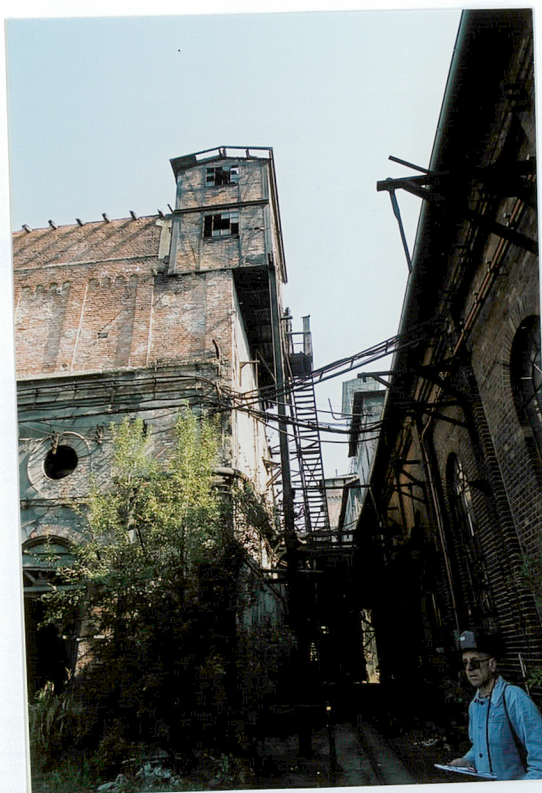

21.

22.

23.

24.

Wkładkę założyła I. Ceglecka, VIII, 2002

1. Miejscowość, gmina, województwo
W A Ł B R Z Y C H
miasto, pow. Wałbrzych
woj. dolnośląskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
KOTŁOWNIA ELEKTROWNI ZAKŁADOWEJ (IV),
następnie MAGAZYN PODRĘCZNY,
obecnie BUDYNEK NIE UŻYTKOWANY

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Ilustracje.

15.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

Wkładkę założyła I. Ceglecka, VIII, 2002

33.

34.

